

HATAY DEVLETİ VE HATAY'IN ANAVATAN'A KATILMASI

Dr. S. Esin DAYI*

ÖZET

20 Ekim 1921'de Fransa ve Türkiye arasında yapılan Ankara Antlaşması'na göre İskenderun Sancağı Misak-ı Milli sınırlarımız dışında kalarak özel yönetimli bir statüye kavuşturuldu. Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün bu kırk asırlık Türk yurdunu Anavatan dışında bırakmaya niyeti yoktu. Tayfur Sökmen ve arkadaşlarını İskenderun'daki milli teşkilatlanma konusunda görevlendirdi. 1936 yılında Hitler'in Avrupa'da yarattığı gerginlik ve dünyanın yeni kutuplaşmalarla ikinci bir dünya savaşına yaklaştığının sinyalleri; Türkiye'yi İskenderun konusunda birtakım girişimlere itti. Fransa, Suriye mandasını kaldırarak Sancak'ın yönetimini Suriye hükümetine devredince, Türk hükümeti, İskenderun Sancağı'na da bağımsızlık verilmesi için diplomatik yollara başvurdu. Atatürk, Antakya, İskenderun ve çevrelerine "Hatay" adını vererek buradaki milli teşkilatın çalışmalarına da yön veriyordu. Türkiye'nin taleplerine Fransa olumsuz yanıtlar verdi. Ancak Milletler Cemiyeti'nin de çabaları ile 29 Mayıs 1937'de Hatay iç işlerinde serbest dış işlerinde Suriye'ye bağlı, ayrı bir anayasaya sahip hale getirildi. 3 Temmuz 1938'de yapılan seçimler sonucunda 2 Eylül 1938'de Hatay Meclisi toplanarak Hatay Devleti kuruldu. Bir yıl kadar bağımsız kalan Hatay Devleti sıkı ilişkiler içinde himayesini gördüğü Türkiye'ye 23 Haziran 1939'da Hatay Meclisi'nin oybirliği ile aldığı kararla katıldı. Bu sonuç elbette sağlığını hiçe sayarak bazen sert bazen yumuşak bir diplomasi ile mücadele veren Atatürk'ün Türkiye'nin ve Hatay halkının bir zaferiydi.

20 Ekim 1921 tarihinde Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'nın 7. Maddesi'ne göre, sınırlarımız dışında kalan İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulması; bu bölgenin, Türk soyundan gelen halkının, kültürlerini geliştirmeleri için her türlü kolaylıktan yararlanmaları ve Türk dilinin resmi bir niteliğe sahip olması kararlaştırılmıştı¹.

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü.

9. Madde ile, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Sultan Osman'ın Büyükbabası Süleyman Şah'ın Caber Kalesi'nde bulunan ve "Türk Mezarı" denilen kabri, çevresi ile birlikte Türkiye'nin malı olarak kalması; Türkiye'nin koruyuculuğunu üstlenerek, Türk bayrağı çekmesi kabul edilmişti².

Ankara Antlaşması'na ekli II.Belge'de Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'in İskenderun ve Antakya bölgelerinde yerleşmiş halka, Türk Bayrağını içeren özel bir bayrak seçme hakkının verilme isteğine; Fransız yetkili temsilcisi tarafından, hükümeti nezdinde girişimlerde bulunacağına dair söz verilmişti³.

III. Belge'de ise; Antlaşma'nın 7.Maddesi'ne göre, özel yönetim uygulanacak İskenderun ve Antakya bölgelerinin, Türk soyundan memurlarca yönetileceği ve Türk kültürünün gelişeceği konusunda tüm kolaylıklardan yararlanacak okulların açılacağı, Fransız Temsilci H.F.Bouillon tarafından kabul ediliyordu⁴.

Bu antlaşma ile İskenderun Sancağı, Misak-ı Milli ile belirlenen milli sınırlarımız dışında kalıyordu. Ancak Atatürk'ün, İskenderun Sancağı'nı Anavatan dışında hiç bırakmaya niyeti yoktu.

Ankara Antlaşması'ndan sonra, 2 Kasım 1921'de Tayfur Sökmen ve arkadaşlarının görüşme isteğini kabul eden Mustafa Kemal Paşa, onlara "Memleketimizin içinde didiği davaları biliyorsunuz, dünya bizimle muhasama halinde... böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin Limanı'nı bize iade edecekler. Bu arada İskenderun Sancağı ve havalisinin de tahliyesi üzerinde büyük gayret sarfettikse de, şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışsınız" demiştir⁵.

Atatürk'ün Lozan Antlaşması sonrası sınırlarımız dışında kalan Türklerle ilgilendiğini gösteren en önemli olay Sancak/İskenderun'un Anavatan'a katılmasını sağlamaya çalışmasıdır.

Atatürk'ün 15 Mart 1923'te Adana'ya yaptığı gezi sırasında, otuz kadar siyahlarla bürünmüş ağlayan genç kızlardan ikisi, ellerinde buketlerle kendisine doğru ilerler. Biri göğsünde "İskenderun" diğeri de "Antakya" yazılı olup, hüngür hüngür ağlamaktadırlar.

¹ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı:59, Vesika:1342; İsmail SOYSAL, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I, Ankara, 1989, s.51; DÜSTUR, 3.Tertip, II, s.154.

² DÜSTUR, 3.Tertip, Cilt: II, İstanbul, 1929, s.155.

³ DÜSTUR, 3/II, s.160.

⁴ DÜSTUR, 3/II, s.163.

⁵ Tayfur SÖKMEN, Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar, Ankara, 1978, s.63.

Atatürk'e; **"Büyük Gazi, bizi de kurtar! Beşikteki çocuklarımız öldürülüyor. Yurdumuz, yuvamız dağıldı. Bizi de hürriyete, Anavatan'a kavuştur"** derler.

Bu sözler üzerine Atatürk, Hatay'ı temsil eden bu topluluğa şöyle seslenir: **"Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günü gelecek, siz de kurtulacaksınız"**⁶.

16 Şubat 1931'de Adana'ya tekrar geldiğinde, 1923'de söylediği, **"Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz"** sözünü hatırlayıp, yanındaki Vasıf Çınar Bey'e;

-O sözde mübalağa değil noksan vardı, değil mi?" sözlerine Vasıf Çınar;

-**"Son araştırmaya göre, Hatay bölgesi çok daha eski devirlerde Asya'dan gelen Türkler tarafından iskan edilmiştir"**⁷ cevabını vermişti.

Atatürk, 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra Hitler'in Avrupa'da yarattığı gerginlikten de yararlanarak, İskenderun meselesinin çözümünün zamanı geldiğine inanmıştı.

Suriye üzerindeki Fransız mandası, Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından 23 Eylül 1923'de onaylanmıştı. Suriye üzerinden manda idaresinin kaldırılması ve bu ülkeye bağımsızlık verilmesi için Fransa ile Suriye arasında, 9 Eylül 1936 tarihinde bir antlaşma yapılmıştı. Bu antlaşma, Sancak'ın statüsü meselesini tekrar ortaya çıkarmış ve bu mesele, Fransa ile Türkiye arasında 1939 yılına kadar devam eden bir uyuşmazlık konusu olmuştur⁸.

Fransa, Suriye üzerindeki haklarını yeni Suriye Hükümeti'ne devrederken İskenderun Sancağı üzerindeki hak ve vecibelerini de bu hükümete devretmiş oluyordu. Bu anlaşmanın metni yayınlanınca, İskenderun, Sancağı'nda yaşayan Türklerin mukadderatı Türk basınında ve resmi çevrelerde endişe uyandırmıştı.

Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey Başkanlığında bir Türk Heyeti, 1936 Eylül'ün de Cenevre'ye gitti. Milletler Cemiyeti'nin 2 Ekim 1936 günlü toplantısında konuşan Türk delegelerinden Şükrü Kaya; yapılmak istenen değişikliğe ilgisiz kalınmayacağını, bu değişikliğin Türkiye'nin kesin çıkarları ile ilgisi bulunduğunu ve Türkiye'nin bu meseleyi Fransa ile diplomatik yollarla halletmek istediğini bildirmişti⁹.

⁶ Damar ARIKOĞLU, Hatıralarım, İstanbul, 1960, s.307-309; İsmail Habib SEVÜK, Atatürk İçin, Ankara, 1981, s.120.

⁷ İ.H.SEVÜK, Atatürk İçin, s.75-76.

⁸ Mehmet GÖNLÜBOL-Cem SAR, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, (1919-1938), İstanbul, 1963, s.133.

⁹ Mahmut GOLOĞLU, Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938), Ankara, 19674, s.198.

9 Ekim 1936'da da Fransa Hükümeti'ne bir mektup verilerek, Fransa'nın Suriye ile Lübnan'a bağımsızlık verme kararının, çoğunluğu Türk olan İskenderun'a da tanınması istenmiş, ancak reddedilmişti.

Aynı günlerde, Türk gazeteleri de var güçleri ile Hatay davasına yönelmiş, milli duyguları coşturucu yayınlara başlamışlardı.

İskenderun/Hatay Meselesi Fransa ile Türkiye arasında diplomasi yoluyla tartışılırken; Atatürk, TBMM'nin 1 Kasım 1936 tarihli açış konuşmasında tam bir ultiimatöme niteliğinde şu konuşmayı yapmıştır:

“Bu sırada milletimizi gece ve gündüz uğraştıran başlıca büyük mesele, gerçek sahibi öz Türk olan Antakya ve İskenderun ile yöresinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddi olarak kesinlikle durmak zorundayız. Kendisi ile dostluğa her zaman önem verdiğimiz Fransa ile aramızdaki tek ve büyük mesele budur. Bu işin gerçeğini bilenler ve hakkı sevenler, ilginizin şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler”¹⁰.

Bir ultiimatöme niteliği taşıyan bu nutku, milletvekilleri ayakta coşkunlukla alkışlamışlardır. Toplantıyı izleyen Fransız elçisi de, yanındaki Yunan elçisine; **“Bu nutuk değil, bir ultiimatöme”** demişti¹¹.

Atatürk, bu sözleri ile meselenin bir an önce çözülmesi gerektiği direktifini veriyordu ki, Meclis'teki konuşmasının ertesi günü Atatürk Tayfur Sökmen'i yanına çağırarak; **“Sökmen, bugünden itibaren davaya resmen el kondu. Antakya-İskenderun ve havalisinin ismi bundan böyle Hatay'dır. Cemiyetinizin adını(Cemiyetin adı Antakya-İskenderun Muavenet-i İslamiye Cemiyeti). “Hatay Hakimiyet Cemiyeti” olarak değiştirin ve faaliyetini bu isim altında yürütün.”** Cemiyet merkezi yine İstanbul'da kalmak üzere Mersin, Dörtöl, Hassa, Kilis'te şube açın; fakat, denizden, karadan hatta dağdan Hatay'a gidip gelmesi daha kolay olacağı için, faaliyet merkeziniz Dörtöl şubeniz olsun. Bu şube açıldığı zaman, Antakya'daki Cemiyetin adı da değişerek **“Hatay Hakimiyet Cemiyeti”** adını alsın¹² demiş ve bu talimatlar uygulanmıştır.

Cemiyet'in fahri genel başkanı ve aynı zamanda Atatürk'ün isteği ile bağımsız milletvekili olarak faaliyet gösteren Tayfur Sökmen'in, Dörtöl'deki çalışmaları ve Antakya Şubesi ile temasından rahatsız olan Fransızların **“Bir mebusunuz, hudutta faaliyette bulunarak, İskenderun'da kargaşalık çıkarmaktadır”** diyerek geri çekilmesini isteyen Hükümet nezdinde protestosuna Atatürk; **“Mebus bizim değil, müstakildir”¹³** cevabını vermiştir.

¹⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, (Haz.Nimet ARSAN), Ankara, 1997, s.410.

¹¹ Hamdi SELÇUK, Hatay'ın O Günleri, İstanbul, 1971, s.79.

¹² T. SÖKMEN, s.95.

¹³ T.SÖKMEN, s.98.

Böylece, 3 yıl önce Atatür'ün Tayfur Sökmen'e "...Sancak davasında daha yakından çalışabilmeniz için müstakil seçildiniz. Vakti gelince sebebini anlarsınız, sabırlı olun, mesainize devam edin"¹⁴ sözlerinin zamanının geldiği şimdi anlaşılıyordu.

Fransız Hükümeti'nin 10 Kasım 1936 tarihli Türk Hükümeti'ne verdiği cevabi notasında, manda anlaşmasının birinci ve dördüncü maddeleri gereğince Fransa'nın Suriye mandasının ancak iki kısma ayrılabilceği, oysa Suriye ve Lübnan Anlaşmaları'na benzer bir anlaşma Sancak ile yapıldığı takdirde Suriye'nin parçalanmış olacağı, Fransa'nın buna yetkili olmadığını bildirmiştir. Bundan sonra teati edilen notalarla iki devlet görüşlerini tekrarlamışlar ve Fransa, meselenin Milletler Cemiyeti'ne getirilmesini teklif etmiştir. Türkiye'nin bu teklifi kabul etmesi üzerine 8 Aralık'ta, Milletler Cemiyeti Konseyi'ne bir rapor sunulmuş, Hatay konusundaki anlaşmazlık giderilerek canları ve malları tehlikede olan Hatay halkının güvenliğinin sağlanması istenmiştir. Hatay Sancak Meselesi, 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında Milletler Cemiyeti Meclisi'nde görüşülmüştür. Bu sırada, Sancak'ta nümayişler yapıyor ve Türklerle Fransız polisi arasında kanlı çarpışmalar meydana geliyordu¹⁵.

Bu arada, bağımsız Suriye için seçim yapılacaktı. Hataylılar; Fransızlarla Suriyelilerin egemenliği altında yapılacak olan bu seçime katılmadılar ve zorla seçime katılmak tehlikesinden kurtulmak isteyenler dağlara çıktılar. Bu arada Milletler Cemiyeti Meclisi'nde, Hatay Meselesi görüşülmeye başlandığında Türkiye'yi temsil etmek üzere Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki kurul (Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Milletler Cemiyeti'ndeki Daimi Türk Delegeesi Necmeddin Sadak, Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürü Şinasi Devrim, Antalya Mebusu Tayfur Sökmen) Cenevre'ye gitti. Bu arada 15 Aralık 1936'da olağanüstü olarak toplanan Milletler Cemiyeti Konseyi, önce Hatay'a üç kişilik bir gözlemciler kurulu göndermeye karar verdi ve 18 Aralık 1936'da gözlemcileri seçti¹⁶.

Bu raporun tasdik edilmesi üzerine 22 Aralık'ta Hollanda, Norveç ve İsviçre tabiyetinde olan üç kişilik bir gözlemci heyeti kurulmuş ve heyet, 1937 yılının Ocak ayında görevine başlamak üzere Sancak'a gitmiştir¹⁷. Bundan sonra Meclisin kararı gereğince ikili görüşmelerde bulunmak üzere Tevfik Rüştü Bey, 21-22 Aralık 1936 tarihleri arasında Paris'i ziyaret etmiştir. Fakat, Fransız Hükümeti ile yapılan temaslarda olumlu bir sonuca varılamamıştır¹⁸.

Gelişmeleri büyük bir titizlikle ve dikkatle takip eden Atatürk harekete geçme zamanının geldiğine karar verdi. Ankara'ya verdiği talimat ile; Başbakan

¹⁴ T.SÖKMEN, s.92.

¹⁵ M.GÖNLÜBOL-C.SAR, s.135.

¹⁶ M.GOLOĞLU, s.203.

¹⁷ M.GÖNLÜBOL-C.SAR, s.135.

¹⁸ M.GÖNLÜBOL-C.SAR, s.135.

İsmet İnönü'yü Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ı ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'i Eskişehir'e çağırdı. Kendisi de 6 Ocak 1937'de İstanbul'dan Eskişehir'e geldi.

Eskişehir'de yapılan dört saatlik bir toplantıda neler konuşulduğu ve ne şekilde tartışıldığı kesinlikle bilinmemektedir. Fakat, Başbakan ile Genelkurmay Başkanı ve Dışişleri Bakanı Ankara'ya döndüler. Atatürk ise, yoluna devam ederek Afyon üzerinden akşam üzeri Konya'ya vardı ve yanındakilere şunları söyledi: **“Ben, memleketi hiçbir zaman savaşa sürüklemem, fakat Hatay sorunu benim vazgeçilmez bir davam olmuştur. Gerekirse bunu kendi başıma halletmek için zorda kalırsam hemen Devlet Başkanlığı'ndan ve hatta mebusluktan istifa ederim. Serbest bir yurttaş olarak bu işlerde çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçerim. Oradaki mücahitlerle ve anavatandan kaçıp gelerek bize katılacak olan kuvvetlerle sorunu yerinde ve içerden çözmeye çalışırım”**¹⁹. demiştir.

Buna rağmen gazete yayınları gittikçe coşturucu bir havaya bürünmekte idi. Yerli ve yabancı gazeteler; Hatay için askeri bir harekât hazırlandığından, Güney sınırlarına yığınaklar yapıldığından söz ediyorlardı.

Bu sırada Fransız gazeteleri de, Hatay sorununun bir azınlık sorunu olduğunu belirtmeye çalışıyorlardı. Ne var ki; Hatay işinin bir azınlık sorunu olmadığı gibi sadece Hatay'ın değil, bütün bir Türk ülkesinin ve Türk milletinin meselesi idi. Nitekim 11 Ocak 1937 günü binlerce Türk, Milletler Cemiyeti'nin Antakya'daki gözlemcileri önünde eşsiz bir coşkunlukla özgürlük ve bağımsızlık gösterilerinde bulundu. Bu gösteriyi gölgeleyebilmek için yabancıların, ertesi günü yapmak istedikleri toplantı ise, Suriye ve Fransa Hükümetleri'nin bütün yardım çabalarına rağmen Türklerin yarısı kadar bile kalabalık olmadı. Milletler Cemiyeti Gözlemcileri de gerçeği apaçık gördüler ve Milletler Cemiyeti'ne bildirdiler²⁰.

Milletler Cemiyeti Meclisi, 20 Ocak 1937'de tekrar toplanmıştı. Bu toplantılar sırasında Türk ve Fransız temsilcileri İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in dostane teşebbüsü ile Sancak Meselesi üzerinde ikili görüşmeler yapmışlardı. Bu görüşmelere İsveç Temsilcisi M.Sandler'de katılmıştır. Yapılan Türk-Fransız görüşmeleri sonunda 26 Ocak'ta Sancak Meselesi üzerinde bir prensip anlaşmasına varılabilmektedir. Anlaşmaya varılan hususlar 27 Ocak'ta M.Sandler'in raporu şeklinde Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından onaylanmıştır²¹.

Bu prensip anlaşmasının esasları şöyle idi: İskenderun ve Antakya içişlerinde tam bağımsız fakat, Suriye ile gümrük birliği halinde olan bir statü ve bir anayasa ile idare edilen bir ayrı varlık teşkil edecekti. Sancak'ın dışişleri, bazı şartlar altında

¹⁹ H.SELÇUK, s.77-88.

²⁰ Hasan Rıza SOYAK, Atatürk'ten Hatıralar, II, İstanbul, 1973, s.606-607.

²¹ Yusuf SARINAY, “Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938), A.A.M.D., S.34, (Mart 1996), s.19.

Suriye Hükümeti tarafından idare edilecekti. Türkçe resmi dil olacak, diğer dillerin kullanılmasının şartları Cemiyet Meclisi tarafından tespit edilecekti. Statünün ve Anayasanın uygulanması meclis tarafından tayin edilen ve sancakta ikamet eden bir Fransız vatandaşı tarafından temin edilecekti. Sancak'ta mecburi askerlik usulü uygulanmayacak ve bu bölge tahkim edilmeyecekti. Sancağın ülke bütünlüğü bu maksatla yapılacak bir anlaşma gereğince Türkiye ve Fransa tarafından teminat altına alınacaktır²².

Cemiyet Meclisi'nin bu kararı gereğince, Sancak için bir statü ve Anayasa hazırlamak üzere bir uzmanlar komitesi kurulacaktı. Bu komite 25 Şubat'ta kurulmuş ve Sancağa gönderilmiş bulunan gözlemci heyeti ile birlikte çalışmalarına başlamıştır. Komite, Türkiye ve Fransa tarafından sunulan tasarıları göz önünde bulundurarak, 15 Mayıs'ta statüyü, anayasayı ve Sancağın sınırlarını kapsayan bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre, Sancak'ta resmi dil, Türkçe ve Arapça olacaktı. Raporun diğer kısımlarında Türkiye ile Fransa arasında 26 Ocak'ta varılan mutabakatın esasları bulunuyordu.

Komite bu çalışmalarını yaparken, Türkiye ile Fransa arasında direkt görüşmeler cereyan etmiştir. Bu görüşmeler sonunda Sancak üzerinde bir çok noktalarda mutabakata varılmış ve iki devlet arasında Cenevre'de, 29 Mayıs 1937'de Sancağın milli bütünlüğünü teminat altına alan ve yeni Türkiye-Suriye sınırını tespit eden bir anlaşma yapılmıştır. Aynı gün Cemiyet Meclisi, tayin etmiş olduğu komitenin raporunu onaylamıştır²³.

Yapılan görüşmeler sonucu 29 Mayıs 1937'de Hatay'ın "Ayrı Varlık" gibi, işlerinde serbest, dış işlerini de Suriye'ye bağlı olarak hukuki varlığı sağlanmış ve Hatay için ayrı bir anayasa kabul edilmişti. Aynı tarihte imzalanan Türk-Fransız Antlaşması ile, İskenderun'un toprak bütünlüğünün, Fransa ve Türkiye tarafından garantisi sağlanmıştı²⁴.

Ancak, Hatay Statüsü'nün zamanında yürürlüğe girmesindeki gecikmeler ve Fransız Hükümeti'nin Türk toplumu aleyhine çabaları, Türk-Fransız ilişkilerini gerginleştirmişti. İşte tam bu dönemlerde 29 Ekim 1937'de Atatürk, Romanya Başbakanı Tataresko'nun önünde Ponsa'ya;

"Ben toprak büyütme dileklisi değilim; barış bozma alışkanlığım yoktur. En çok anlaşmaya dayanan hakkımızın istekcisiyim. Onu almasam edemem. Büyük Meclis'in kürsüsünde milletime söz verdim. Hatay'ı alacağım! Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getiremezsem onun huzuruna çıkamam, yerimde kalamam. Ben, şimdiye kadar yenilmedim, yenilemem, yenilirim bir

²² M.GÖNLÜBOL-C.SAR, s.136.

²³ M.GÖNLÜBOL-C.SAR, s.137.

²⁴ Mehmet ÖNDER, Yurt Gezileri, Ankara, 1975, s.20.

dakika yaşayamam. Bunu bilerek ve sözümü mutlaka yerine getireceğimi düşünerek, benim dostluğumu lütfen bildiriniz ve doğrulayınız...”²⁵ demiştir.

Atatürk, yine 1937 yılında “Bu benim şahsî meselemdir” dediği Hatay meselesinin kesinlikle Türkiye’yi Fransa arasında silahlı bir anlaşmazlığa sürüklemesinin mümkün olmadığını, 1 Kasım 1937’e TBMM açış konuşmasından anlıyoruz. Konuşmasında “büyük bir milli davamız” dediği Hatay meselesinin Fransa ile dostane ilişkiler içinde çözümleneceğini vurgulamaktadır.

Falih Rıfki Atay, “Hatay, büyük ıstırapı idi. Sanki bir can sevgilisi ayyar kucağında imiş gibi çırpınıyordu”²⁶ derken; çevresindekiler de bu çırpınışların, Türkiye’yi Fransa ile savaşa sürüklemesinden kaygı duyuyorlardı. Hatta, bir gün bir sivil arkadaşımın, bir tümen asker gönderip Hatay’ı almasına, Fransızların pek bir şey yapamayacaklarını söylemesi üzerine; yarın bir tümen gönderip Hatay’ın alınabileceğini ancak, Almanların Renani’ye işgaline tepki göstermeyen Fransızların, bunu bir şeref ve namus meselesi yapma ihtimalinin de olduğunu belirterek; “Ben, bir sancak için Türkiye’yi savaş tehlikesine sokamam” diye cevap vermesi, onun dış siyasette önemli bir konu olan “Hatay Meselesi”ne saldırganlıktan ziyade, diplomatik yolla çözüm aradığının işareti idi.

Yine de, Türk-Fransız ilişkilerindeki gerginlik halen sürüyordu. Atatürk’ün 20 Mayıs 1938’de önce Mersin’e²⁷, 24 Mayıs’ta Adana’ya gidişi²⁸, topçu ve piyade birliklerini denetlemesi, Türkiye’nin bu konudaki kararlılığını ortaya koymuş ve Fransa’yı etkilemişti. Ancak, doktorların kesin dinlenmesi ve hareket etmemesini istemesine rağmen bu yorucu yolculuklar ve saatlerce orduyu denetlemek Atatürk’ün sağlığını ciddi olarak iyice bozmuştu.

Bu arada Türk Hükümeti, 7 Haziran 1938’de Hatay’daki durumu, Fransa ve Milletler Cemiyeti nezdinde protesto etti.

20 Haziran’da Atatürk, Savarona yatında Hatay Meselesi sebebiyle Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’ın da katıldığı dört buçuk saat süren Bakanlar Kurulu’nun olağanüstü toplantısına başkanlık etti²⁹.

Ertesi günü, Hatay’da faaliyet gösteren Milletler Cemiyeti Komisyonu’nun Türk halkına uyguladığı baskı protesto edilmiş³⁰ ve Komisyon Hatay’dan ayrılmıştı. 1938 Nisan’ında başlayan seçimler durdurulmuş ve Türkiye, sınırına 30 bin kişilik kuvvet yığmıştı.

²⁵ Ruşen Eşref ÜNAYDIN, Atatürk Tarih ve Dil Kurumu (Hatıralar), Ankara, 1954, s.5-6; H.R.SOYAK, II, s.608.

²⁶ Falih Rıfki ATAY, Çankaya, İstanbul, 1984, s.488.

²⁷ Atatürk’ün Nöbet Defteri, Toplayan: Özer Şahingiray, Ankara, 1955, s.725.

²⁸ Utkan KOCATÜRK, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi, 1918-1938, Ankara, 1983, s.619.

²⁹ İslam Ansiklopedisi, Atatürk Maddesi, X, 1960, s.797; F.R.ATAY, Çankaya, s.490.

³⁰ U.KOCATÜRK, s.621.

Bu arada Antakya'da Türk-Fransız askeri temsilcileri arasında yapılan görüşmeler sonucunda 3 Temmuz 1938'de İskenderun'un mülki bütünlüğünün ve siyasi statüsünün müştereken korunması hakkında bir askeri anlaşma yapıldı. Askeri anlaşma ve buna ek protokol gereğince Sancak'ta sükun ve asayiş altı bin kişilik bir kuvvet tarafından sağlanacaktı. Bu kuvvetin bin kişisi Sancak'tan, geri kalan kısmı da yarı yarıya Türk ve Fransız kuvvetlerinden temin edilecekti. Bu anlaşmanın yapılmasından iki gün sonra 5 Temmuz 1938'de Ordu Komutanı Orgeneral Şükrü Kanatlı kumandasında Türk kuvvetleri İskenderun'a girmişlerdir. Elçi Cevat Açıkalin da, Hatay Fransız Temsilcisi ile eş haklara sahip olarak Türkiye Fevkalade Temsilcisi olarak atanır ve her resmi bölgede ikisinin de imzası olur.

Öte yandan, Paris'te başlayan ve sonradan Ankara'da devam eden Türk-Fransız görüşmeleri de olumlu gelişmiş ve 4 Temmuz'da, Ankara'da Dışişleri Bakanı ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi arasında bir dostluk anlaşması parafe edilmiştir.

Türk-Fransız Anlaşması'nın imzalanmasından sonra, 22-31 Temmuz 1938'de yapılan seçimler sonunda Sancak'taki Türk topluluğu Sancak Meclisi'nde 40 mebusluktan 22'sini elde etmişlerdi. Sancak Meclisi ilk toplantısını 2 Eylül 1938'de yapmıştır. Sancak statüsüne göre; resmi dillerin Türkçe ve Arapça olması gerektiği halde, bütün topluluklara mensup mebuslar yeminlerini Türkçe yapmışlardır. Meclis İskenderun Sancağı'na Türkçe adıyla "**Hatay Devleti**" adını verdikten sonra Tayfur Sökmen'i devlet başkanı seçip bir de bayrak tespit eder. Büyük Anavatan'dan sonra, küçük vatan olan Hatay'ın da kurtarıcısı olan Büyük Atatürk, vefatından önce bu mutluluğu yaşamıştır.

Hatay'ın bağımsız bir devlet olmasından sonra Türkiye ile Fransa arasındaki münasebetler süratle gelişmiştir. İki devlet arasında 23 Haziran 1939'da Ankara'da Hatay Devleti'nin kesin sınırları ve Hatay vatandaşlarının statüsü hakkında hükümler belirlenmişti. Öte yandan, karşılıklı yardım bildirisi 12 Mayıs 1939'da tarihli Türk-İngiliz karşılıklı yardım bildirisi ile aynı hükümleri ihtiva ediyordu. Türk-Fransız bildirisinin daha geç imzalanması, Hatay Meselesi'nin henüz halledilmemiş olmasından ileri geliyordu. Bu bildiri Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında üçlü karşılıklı yardım anlaşmasının imzalanması için gerekli zemini hazırlamıştır. Türkiye ile Batılı Demokrasiler arasında işbirliğini öngören bu anlaşma 19 Ekim 1939'da imzalanmıştır.

2 Eylül 1938'de kurulan Hatay Devleti bir yıl kadar bağımsız kalmıştır. Bu süre içinde Türkiye ile bu devlet arasında çok sıkı işbirliği yapılmış ve esasen Türk olan Hatay Devleti yöneticileri Hatay'ın Türkiye'ye katılmak arzusunu birçok vesilelerle belirtmişlerdir. Nihayet, 23 Haziran 1939'da son toplantısını yapan Hatay Meclisi'nde oybirliği ile Anavatan'a katılmaya karar verilir³¹ ve yönetim Türkiye Fevkalâde Temsilcisi Cevat Açıkalin'a devredilir.

³¹ M.GÖNLÜBOL-C.SAR, s.138-139.

23 Temmuz 1939'da TBMM adına Hatay'a gelen heyetin önünde Anavatan'a katılma töreni gerçekleştirilir.

Böylece Hatay Meselesi, Atatürk'ün bazen sert bazen yumuşak ince diplomasisi, keskin görüşü, azmi ve çelik iradesi sayesinde; sayısı ikiyüz bini aşan Türk, yabancı boyunduruğundan kurtarılmış, stratejik ve ekonomik değeri çok büyük olan Hatay tekrar Anavatan ile birleşmiştir.

Atatürk'ün; Hatay'ın Anavatan ile tekrar birleşmesi için sağlığını hiç sayarak yaptığı çalışmalar, yorucu yolculuklar, onun sağlığını olumsuz yönde etkilemişti. O, Anadolomuzu düşmandan kurtarıırken Sakarya Savaşı sonrası Gazi unvanını almıştı ama, Hatay'ın Anavatan'a tekrar katılması için bu yola baş koyması ve mücadelesi de ona "Hatay Şehidi" unvanını kazandırmıştı. Hatay, Atatürk'ün bize aziz en son hatırasıdır. Başta Aziz Atatürk'ü ve Hatay'ın milli mücadelesinde bulunanları saygı ve rahmetle anıyoruz.

ABSTRACT

According to Ankara Agreement signed between Turkey and French on 20 October 1921, Sanjak of Iskenderun had a special statu and been outside of our national borders. But Mustafa Kemal Atatürk didn't intend to live this Turkish land outside of the homeland and he charged Tayfur Sökmen and his friends to make the national organization at Sanjak. In 1936 because of the tension in Europe made by Hitler and the signals of a new world war Turkey made enterprises about Iskenderun. When French gave independence to Syria, she also left Sanjak to Syria and at that time Turkey use diplomatic ways to take Sanjak's Independence. During this time Atatürk gave the name of "Hatay" to Iskenderun, Antakya and their contours and he also took care of the national organization of this place. Answers of French to the diplomatic demands of Turkey were negatory. But sometime later with the helps of United Nations in 29 May 1937 Hatay became a semi independence country and had a special contitution. In 3 July 1938 Turkey and French signed a military agreement about Iskenderun to protect its civil and political wholeness. After the selection in 22-31 July 1938, in 2 September 1938 national council of Hatay got together and Hatay state was founded. Hatay state combined with Turkey after about a year from its independence according the decision of Hatay national council in 23 June 1939. This end was the victory of Atatürk, Turkey and Hatay's people.